

МЕЖДУ ДУНАВ И МАРИЦА – ЛИТЕРАТУРНО ПЪТЕШЕСТВИЕ С ФЕЛИКС КАНИЦ В ДНЕСНА БЪЛГАРИЯ

ЧУДОМИР И ЧУДЕСАТА НА СМЕХА

Автор: Натали Зандер, Виенски университет / Училище по изкуствата на Виена
Научен ръководител: проф. д.ф.н. Любка Липчева-Пранджева

1. Биография

Чудомир идва на този свят на 15 март 1890 г. като Димитър Христов Чорбаджийски в с. Турия, Казанлъшко. Той е петото дете на родителите си Мария и Христо. Посещава местното начално училище, през първите години на прогимназията учи в Казанлък и завършва гимназия в Стара Загора, а от 1906 г. следва в Софийското рисувателно училище. Едва седемнайсетгодишен, той публикува първата си карикатура в ежедневника „Балканска трибуна“, а до края на 20-те години вече е представен в почти всички хумористични вестници в страната, между които: „Барабан“, „Въртокъщник“, „Монокъл“ и др. През 1910 г. издава заедно със Сава Злъчкин списание „Жило“. Псевдонимът *Чудомир* е съставен от думите „чудо“ и „мир“ (свят), следователно най-общо може да се разбира като „чудото на света“, „световно чудо“.

От 1914 до 1918 г. Чудомир е мобилизиран и успява да завърши следването си едва през 1919 г. Предлагат му назначение в София, което той отказва, за да стане учител по рисуване в Педагогическото училище в град Казанлък.

Започва да сътрудничи на местния исторически музей „Искра“ и на вестник „Казанлъшка искра“. 1921 г. се жени за художничката Мара Нонова, с която се запознава по време на следването си в София. Следват две самостоятелни изложби на негови карикатури през 1926 и 1927 г. Семейството прекарва известно време в Париж и Виена през периода 1929-30 г.

Завърнал се в България, след 1930 г. Чудомир работи дълги години като куратор (по-късно като директор) на музея „Искра“, а съвместно с Гено Дончев като редактор на вестник. Същевременно сътрудничи на вестник „Зора“ в София, където впрочем всяка седмица публикува своите толкова популярни разкази. Многобройни пътувания го отвеждат до Турция и Италия, а 1937 г. пътува до Белград – като част от група на изтъкнати карикатуристи. Между 1935 и 1940 г. излизат четири тома с негови кратки хумористични разкази – най-известните му творби, за които ще стане дума по-нататък. Всички те се градят около „типично български“ персонажи, чийто светоглед и езиковите им странности попадат под сатиричния скалпел на автора. През 1940 г. Чудомир преустановява писането и замлъква пред лицето на надигашия се фашизъм. Следващи сборници излизат през 1947 и 1957 г., като след това всеки от тях многократно е преиздаван поради голямата популярност на разказите.

След Втората световна война новосъздадената Българска народна република е под влияние на Съветския съюз. Чудомир посещава Съветския съюз през 1958 г. с една делегация на български писатели, две години по-късно посещава Чехословакия, Унгария и Румъния. Две нови изложби с негови акварели се провеждат през 60-те години. През 1966 г. е избран от избирателен район Павел баня за депутат и с едно дарение от 20 000 лв. основава един от първите съвременни културни фондове в България.

Чудомир умира в Правителствена болница на 26 декември 1967 г. след тежко боледуване и е погребан в градината на къщата му в Казанлък.

През 1979 г. в родния му град е открит Литературно-художественият музей „Чудомир“, а през 1992 г. е създадена наречената на негово име културна фондация под егидата на Атанас Божков.

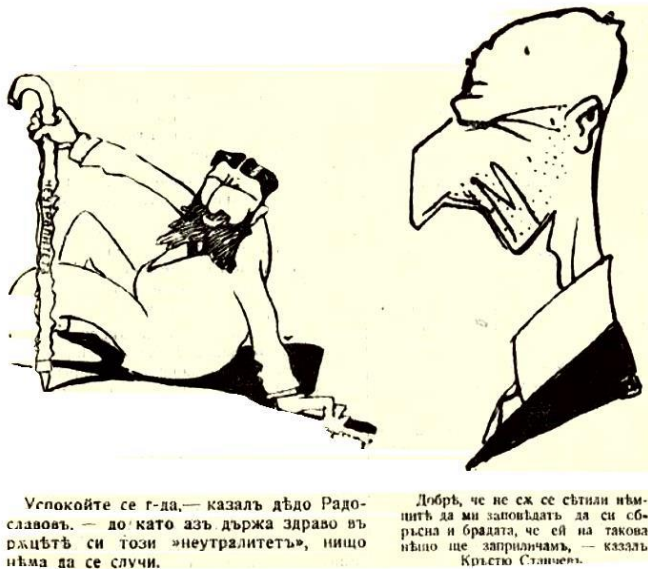
Освен публикациите в различни медии съществуват и многобройни отделни издания на прозата и на албуми на Чудомир, като немалка част от тях са публикувани след смъртта му. В родния му Казанлък, увековечен в разказите му, творецът се чества редовно, особено на ежегодните Чудомирови празници, започващи на 25 март, неговия рожден ден.

2. Карикатуристът. Примери от „Барабан“

Карикатурите на Чудомир са от два тематични вида: политическа и социална или карикатура на ежедневието.

Политическата карикатура е с дълга традиция; в известната си широкоспектърна форма тя се налага през втората половина на 19 век. Тя не само дава възможност за критика, но предоставя и широко информационно съдържание за текущите събития. През 1914 г. Чудомир се завръща от фронта и започва да публикува карикатури във вестник „Барабан“, където сътрудничат и именити автори като Димчо Дебелянов, Георги Райчев и др. Творците са обхванати от екзистенциална фрустрация и надсмиването над нея за тях се превръща в лечебен изход за тях. В „Барабан“ можем да разпознаем барометъра за моралното пропадане и тесногърдие в политиката и институциите. Всъщност двата вида карикатури са в диалог – в познатите картини на ежедневието се оглежда провалът на политиката.

Ето няколко карикатури от 1914-15 г. като пример¹:

Успокойте се, господа – казал дядо Радославов². – Докато аз държа здраво в ръцете си този „неутралитет“, нищо няма да се случи.

Добре че немците не са се сетили да ми заповядат да си обръсна брадата, че ей на такова нещо ще заприличам – казал Кръстю Станчев³.

¹ Източник: Бенин, Бенина 2017.

² Васил Радославов, по това време български министър-председател.

„Блазе на софийска община, има много кандидати.“

В дирите на агентата

„Я чакай да видим, моме, това у тебе май че мяза да е бомби! ...“⁴

³ Кръстю Станчев, един така наречен „германofil“.

Коментарът убедително оборва политическата реч на Васил Радославов и твърди, че има външни сили, които могат да влияят на българската политика и дори да я определят (Бенин, Бенина 2017).

⁴ На 1 февруари 1915 г. в казиното в София е заложена бомба, като това е политически мотивиран акт, който цели да повлияе на правителството, респ. на съюзниците във войната. Разследването се провежда много некомпетентно и поражда съмнение относно сериозността на работата на полицията.

Всичко поскъпнява

- Миналата година беше добър ученик, все шесторки получаваше – а сега?..
- Е, татко, какво да се прави, сега всичко поскъпна и бележките поскъпнаха.

- Дедо попе, какво значи това: „Любите друг друга“?
- Е, че значи: днес една, утре друга, вдругиден друга...

3. Авторът. Чудомировите разкази

3.1. Смесеният стил

Чудомир си служи със сказ, с устната нартивна форма, при която разказвачите често са (съ)оговорни за случващото се. Те решават кое събитие да бъде определено за „важно“ и кое за „неважно“. Обусловеността на изказването, спецификата на изказа са подчертани и това силно напомня на традицията за устно предаване на текстове.

Авторът създава текстовете си като ироничен коментар и като противовес на модерната високолитературна форма.

Във фокуса на наративното попадат езиковите патологии: от една страна това са разказвачи, които имитират без особен успех чужд стил; от другата страна – онези, които поради служебното си положение (свещеници, чиновници...) упорито поддържат стила, в който са обучени, в най-неподходящите ситуации. Според литературоведа Никола Георгиев:

Стиловата мимикрия и инерция и другите грешки от типа на Чудомировите е не само стар, но и твърде лековат, или както казват, евтин похват. [...] В Чудомировите разкази обаче той не действа „сам по себе си“, не е само в устата на някой свещеник, офицер, политикан - той е навсякъде и във всичко. И героите, и сказовият повествовател, и целите разкази се носят в поразително и смешно смесение на стилови пластове, клишета, цитатни блокове от „чуждо слово“ - всички в иронично напрежение помежду си, спрямо говорителите, спрямо частната и общата ситуация. (Георгиев 2003)

Георгиев открива паралели с психологическата литература (най-известният пример вероятно представлява „Дон Кихот“ на Сервантес) – вътрешният свят на персонажите не се анализира, техните ценностни оценки сами структурират сцените. За разлика от Бай-Ганьовия фолклорен тон⁵ тук става дума не за живия разговорен език, а за една по-комплексна тъкан с изключителна изразна сила.

Подходящ пример е историята за пъдаря Пенко: Пенко има за задача да пази селската мера, но в действителност краде дини, които крие в завързаните си ръкави. Един ден така преяжда с дини, че се налага други съселяни да му оказват помощ. Така в мазата му намират откраднатите плодове, Пенко е разобличен и е изгонен от селото – което не пречи на други селяни да отмъкнат по нещичко от краденото за самите себе си. Това по-скоро банално съдържание е разказано в бюрократично-абстрактен стил. Единствено последното изречение – става дума за съдраното дъно на Пенковите гащи – е в разговорно-лапидарен стил.

3.2. Селото, балканската самооценка и Европа

Почти без изключения Чудомировите истории се разиграват на село и отразяват случки, които разказвачите считат за интересни и ги окачествяват като „произшествие“. Един разказ дори носи точно такова заглавие: „Произшествие“. Това подчертава дребнавостта на разказвачите и склонността им към клюкарстване. Често се среща фигурата на „селския чешит“ – персонаж, чиито карикатурно-смешни качества са

⁵ Историите на Алеко Константинов за Бай Ганьо първоначално са публикувани поотделно през 1894 г. в списание „Мисъл“, след което през 1895 г. авторът ги публикува в общо издание. Тези сатирични и културно-критични скици стават много популярни, а около стереотипната фигура на Бай Ганьо скоро се развива самостоятелна устна анекдотична традиция. След този период устният разказвателен стил намира все по-слабо приложение в литературата.

представени в епизодична форма, както е в разказа за селския хитрец *Лъжливи Съби*. Разказът се състои от кратки несвързани помежду си епизоди – Съби изпраща един огладнял гост в грешната къща, Съби измамва съдебния изпълнител, в казармата Съби с хитрост си издейства отпускат. Друг чест персонаж е непочтеният държавен служител.

Въпреки ексцентричните характери и странните инциденти, историята остава статична – Георгиев я причислява към жанра *винетка*. За да се осветли статичното в тези истории, са показани два начина, по които в Чудомировите разкази се явява *промяната*: в първия сценарий някакъв ентузиазизиран ексцентрик от селото търси промяна (в ежедневието си, в обществото...), проваля се и бива осмян. При втория сценарий промяната се разпорежда като реформа „от горе“, но осъществяването ѝ е така изопачено на селско ниво (поради глупост, корупция...), че нищо не остава от нея. И при двата сценария времето като че ли е спряло: миналото е абстрактно, настоящето – статично, а бъдеще няма. Става дума за особен вид провинциална идилия – едно съществуване в бедност, с която обаче никой не се бори. Георгиев я нарича „сиромашки хедонизъм“. Неслучайно в периода 1944-50 г. преди това любимото на всички творчество на Чудомир е презирано и подигравано като „Казанлъшки клюки“.

Друга особеност, на която накратко ще се обърнем внимание, е външният свят, встрани от селския универсум, под формата на една фантазна Европа. Мястото на действието изобщо не се променя, следователно Европа идва на село. Важни и тук са вече споменатите аспекти – техническият прогрес и държавните реформи. Разказът „À la minute“ пресъздава огромното възхищение от техническия прогрес на "западния" свят, което, по обичайния ироничен маниер, е преплетено със селските клюки и суеверия и така се създава двусмислена повествователна структура. Друга история, която забавно илюстрира парадоксалното единство на „голям“ и „малък“ свят и деформирани перспективи на хората, е *Фрос мувитон*. След като госпожа Фроса е поразгледала другите присъстващи в киното, одумала ги е и ги е описала в детайли на съпруга си, седящ до нея, за него вече е напълно излишно да гледа седмичния преглед със световните новини (заглавието на разказа игрово препраща към „Фокс мувитон“)...

При втория аспект Чудомир ни среща с парадокса на чиновника, който е съотговорен за несправедливата и неефективна държава, част е от нея самата, който обаче също страда от нея. Старата и новата държавна форма се смесват в ущърб и на двете страни.

Колкото и остър да е погледът на Чудомир върху този (като че ли изчезнал вече) свят, колкото и да е харесван като разказвач, в началото установената „висока култура“ не успява да види у него друго освен хуморист, който разказва фолклорни истории. Едва когато преподаващият в София италиано-руски емигрант Петър Бицилли го забелязва и в една своя статия в „Славише рундшау“ го хвали и го сравнява със Зошченко, Чудомир постига признание и в България – ирония, напълно достойна за твореца.

Цитирана литература

Бенин, Бенина 2017: Бенин, Н.; Бенина, Ил. *Чудомир сред кръга „барабанисти“: Карикатурите на Чудомир в хумористичното списание „Барабан“*. Научна конференция „Нашенци – век по-късно, все така живи“, 27.03.2020, Казанлък. <<https://www.academia.edu>> (28.03.2021).

Георгиев 2003: Георгиев, Н. *Път към Европа ли? Не съм от тях (Разказите на Чудомир някога и сега)*. Във: ders.: *Нова книга за българския народ*. Издателство ЛитерНет, 09.07.2003.

Големинова 2017: Големинова, Л. *Чудомир вече е в учебниците – и като писател, и като художник.* <<https://bnr.bg/ru/post/100873576/chudomir-veche-e-v-uchebnicite-i-kato-pisatel-i-kato-hudojnik>> (28.03.2021).